

τὴν κατασκευὴν ἀμαξιτῶν ὁδῶν πρὸς μετακόμισιν τῆς ξυλίας καὶ τοῦ μετάλλου εἰς τοὺς τόπους τῆς ἐπὶ τοῦ πλοίου φορτώσεως αὐτῶν. Κατεκύλισαν εἰς τὴν θάλασσαν τοὺς πρώτους βράχους πρὸς κατασκευὴν κυματοθραυστῶν, ἐνῶ σημεῖα καὶ πυρὰ διέγραφον τοῖς πλοίοις τὰς ὁδοὺς, τὰς ἀπὸ Τύρου καὶ Σιδῶνος εἰς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος ἀγούσας.

Ἡ θάλασσα καὶ ἡ πάραλος ἦσαν ὑποχείριτοι τοῖς ξένοις, οἵτινες ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐξεφόδουν τοὺς ἰθαγενεῖς διὰ τοῦ δόλου καὶ τῆς δυνάμεως αὐτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ συνῆπτον ἀδιακόπως συμφορόντοσκοπικὰς πρὸς αὐτοὺς σχέσεις. Ἡ περὶ τῆς Ἑλένης παρὰδοσις ἱκανακᾶν ἐν τῇ μνήμῃ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἡ νῆσος Κρανὴν μετὰ τοῦ τῆς Ἀφροδίτης ναοῦ αὐτῆς ἔκειτο αὐτόθι, δύο βῆματα ἀπέχονσα τῆς παραλίας τῆς Λακωνίας, ὡς ξένον ἔδαφος, ἀποθήκη τις διαμετακομίσεως, ἐν ᾗ οἱ Φοῖνικες ἐκρυπτον τὰς ἀπαχθείσας γυναῖκας μετὰ τῶν ἄλλων προϊόντων τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν πειρατειῶν αὐτῶν¹.

Οὕτως ἄμεσος καὶ ὁσιμέριος εὐρυτέρα γινομένη δυνάμει πρὸς τοὺς ξένους ἐμποροὺς δὲν ἠδύνατο ἀλλ' ἢ μεγάλῃ νὰ ἔχη ῥοπὴν ἐπὶ τῶν ἰθαγενῶν. Ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἦν ἀναγκαῖα ἡ συνεννόησις περὶ τῶν ἀντικειμένων τῆς συναλλαγῆς, περὶ τοῦ ἀριθμοῦ, περὶ τῶν μέτρων καὶ περὶ τοῦ βάρους αὐτῶν· ἐπειδὴ δὲ οἱ ξένοι ἐθεωροῦντο ὡς ἐμπειρότατοι ἐν πᾶσι τοῖς εἰς τὸ ἐμπόριον ἀφορῶσιν, οἱ ἰθαγενεῖς, τελείως ἀπειροὶ τῶν ἐμπορικῶν καὶ ἐν γένει κερδοσκοπικῶν πραγμάτων, ἐπαιδεύθησαν ἐν τῇ σχολῇ τῶν ξένων αὐτῶν. Οὕτως ἐγένοντο ἐνῆμεροι πληθὺς ἐφευρέσεων, αἵτινες προήρχοντο ἐξ Ἀνατολῆς, τελειοῦμεναι ὑπὸ τοῦ πρακτικοῦ πνεύματος τῶν Φοινίκων· παρετήρησαν καὶ ἐδιδάχθησαν ἡ εὐφυΐα αὐτῶν ἀφυπνώθη καὶ διέκοιπε τὴν γοητείαν, ἥτις ἐκράτει αὐτοὺς μέχρις ἐκείνου ἐν μονοτόνῳ ἀκινήσι. Αὐτὴ ἡ χώρα προσέλαβε νέαν ὄψιν οὐ μόνον ἕνεκα τῶν ὁδῶν, αἵτινες εἶχον χαραχθῆναι, καὶ τῶν λιμένων, οἵτινες εἶχον διευθετηθῆναι, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς εἰσρχθέντα νέα εἶδη γεωργίας, ὡς τὸ τῆς κυπαρίσσου, τοῦ φοίνικος, τῆς συκῆς, τῆς ἐλαίας καὶ τῆς ἀμπέλου, ἥτις, ἐκ Κρήτης πρὸς βορρᾶν μετενεχθεῖσα, ἐφυτεύθη ἐν Νάξῳ καὶ Χίῳ καὶ ἐκεῖθεν διεδόθη ἐπὶ τῶν πλησίον ἀκτῶν².

(Ἀκολουθεῖ).

Η ΕΝ ΒΙΕΝΝΗ ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ

Γ'

ΠΕΡΙ ΘΕΑΤΡΟΥ ΚΑΙ ΔΡΑΜΑΤΟΥΡΓΙΑΣ.

Θέατρον ἰδίως ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ τόπος, ἀφ' οὗ ἐθεώοντο τὴν ὑπόκρισιν, πολλάκις καὶ αὐτοὶ οἱ θεαταί, ἀλλ' οὐδέποτε ἡ σκηνή· ἦσαν δὲ μετὰ τοὺς ναοὺς τὰ περιφανέστερα καθιδρύματα καὶ ἐχρησίμευον οὐ μόνον πρὸς διασκέδασιν, ἀλλὰ περιεβάλλοντο καὶ θρησκευτικόν τινα χαρακτῆρα. Τὸ θέατρον ἦν ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ τόπος, εἰς ὃν οἱ ἀρχαῖοι συνάγοντες τοὺς νέους δημοδία ἐπαίδευον «ὑπὸ κωμωδίαις καὶ τραγωδίαις, κατὰ τὸν Δονκιανόν, ἀρετὰς τε ἀνδρῶν παλαιῶν καὶ κακίας θεωμένων, ὡς τῶν μὲν ἀποτρέποντο, ἐπ' ἐκεῖνα δὲ σπεύδοντες».

Τὰ θέατρα ἦσαν ἄστυα καὶ ὑπαίθρια, ὠκοδομοῦντο δὲ δαπάναις τοῦ δημοσίου. Ἐκ τινῶν ἱστορικῶν παραδόσεων καὶ ἐκ

τῶν πρὸ μικροῦ γενομένων ἐν τῷ θεάτρῳ τῷ Διονυσιακῷ ἀνακαλύψεων, εἰκάζομεν ὅτι ὑπῆρχε καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὡς καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις διάκρισις τόπων· καὶ τὰ μὲν πρότα ἐδῶλια, ἦτοι τὸ **καλὸν τοῦ θεάτρου**, κατεῖχον πάντες οἱ ἐν ἀξιώματι καὶ οἱ ἐπίσημοι, οἷον στρατηγοί, ἄρχοντες, ἱερεῖς καὶ οἱ προσδευταὶ ἄλλων πόλεων, τὰ δὲ ἄλλα τοῦ θεάτρου ἐδῶλια κατελάμβανον πάντες οἱ λοιποὶ πολῖται κατὰ τὴν τιμὴν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰσιτηρίων, ἅτινα **δύμβολα** ἐλέγοντο, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τινῶν περισφωθέντων θεάτρων συμβόλων, ἐξ ὀρειχάλκου καὶ ἐλέφαντος πεποιημένων, ἐν οἷς γέγραπται τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ καὶ ὁ ἀριθμὸς τοῦ ἐδωλίου. Τὰ σύμβολα προηγόραζον οἱ θεαταὶ παρὰ τοῦ ἐνοικιαστοῦ τοῦ θεάτρου, ὅστις ἐκαλεῖτο **θεατρῶνης** καὶ **θεατροπώλης**. Τὰ εἰς τὴν θεωρίαν καταβαλλόμενα ἀργύρια ἐκαλοῦντο **θεωρικά**, ἀφ' ὧν χρημάτων ἐτηρεῖτο καὶ νῦν τρεπίζετο τὸ θέατρον. Ταῦτα δὲ τὰ θεωρικά ἐδίδοντο ἀπὸ Περικλέους πρὸς τοὺς ἀπόρους. Εἰς τὸ θέατρον παρῆσαν καὶ μέτοικοι καὶ δοῦλοι καὶ ἐταῖροι, εἰ δὲ συμπαρήσαν καὶ γυναῖκες, ἀμφισβητεῖται. Οἱ νεώτεροι τῶν ἀρχαιολόγων, οἱ περὶ τὸν Passow, ἀπεφάναντο ὅτι παρῆσαν καὶ γυναῖκες ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν τραγωδιῶν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῇ τῶν κωμωδιῶν.

Ἡ δραματικὴ ποίησις, ὁ περικαλλέστερος ἀκρογωνιαίος λίθος τοῦ μεγαλοπρεποῦς τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως μνημείου, διαθροῦται ἀφ' ἐνὸς ἐν τῇ σεμνῇ τραγωδίᾳ καὶ τῷ μᾶλλον φαιδρῷ σατυρικῷ δράματι, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐν τῇ ἀκολάστῳ καὶ εὐτραπέλῳ κωμωδίᾳ. Ἡ τραγωδία καὶ τὸ σατυρικὸν δράμα παρήχθησαν ἐκ τῶν διθυραμβικῶν χορωδιῶν κατὰ τὰς ἐνθουσιαστικὰς τοῦ Διονύσου ἐορτάς. Ἐξ ἀπάντων τῶν λυρικῶν τῆς ποιήσεως εἰδῶν ἰδιαίτερας καλλιέργειας ἐτύγχανεν ὁ διθύραμβος, ὁ πρὸς τὸν ὀλβιοδότην θεὸν Διόνυσον ὕμνος. Ἀἶσος ὁ ἐξ Ἑρμόνης, ὁ διδάσκαλος τοῦ Πινδάρου, μετέβαλε τὴν ᾠδὴν εἰς ἐντεχνον χορωδίαν, πλουτίσας αὐτὴν διὰ διαφόρων καὶ ποικίλων ρυθμῶν διὰ δὲ τῆς παταγντικῆς αὐλητικῆς τοιαύτην αἴγλην περιέβαλεν αὐτήν, ὥστε ἡμᾶρθεσε τὴν δόξαν τοῦ Ἀρίονος, τοῦ εὐρετοῦ τοῦ εἰδους τούτου. Ὁ Ἀἶσος μετέφερε τὴν νέαν τέχνην ἐκ τῆς Πελοποννήσου εἰς Ἀθήνας εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Πεισιδιστρατιδῶν, καθ' ἣν ἐποχὴν πᾶν τὸ ἀφορῶν τὰς ἐορτάς τοῦ Διονύσου ἐξαιρετικῆς εὐνοίας ἀπέλαυεν, οὕτως ὥστε ὁ διθύραμβος εἰσῆχθη εἰς τὰς δημοσίους τελετὰς τῶν μᾶλλον εὐπόρων ἀστῶν, συναμιλλωμένων περὶ τὸν καταρτισμὸν καὶ τὴν ἐπιτέλεσιν βακχικῶν χορωδιῶν, αἵτινες συναπαρτίζοντο ἐκ πεντήκοντα προσώπων ὁρχομένων περὶ τὸν καίοντα τοῦ Διονύσου βωμόν, ἐφ' οὗ ἔθιον, ὅθεν καὶ θυμέλην οὗτος ἐκλήθη.

Ὁ διθύραμβος περιελάμβανεν οὐ μόνον τὰ εἶδη τῶν τόνων καὶ τοὺς ρυθμοὺς ἀπάντων τῶν προηγουμένων εἰδῶν τῆς λυρικῆς, ἀλλ' ἐνεῖχε καὶ τοιαῦτα στοιχεῖα, ἅτινα ἔτεινον νὰ ὑπερβῶσι τὰ ὅρια τῆς λυρικῆς ποιήσεως. Ἐπειδὴ οἱ χοροὶ ἐφαντάζοντο τὸν ὑπ' αὐτὸν ἐξυμνούμενον θεὸν ἐγγύς καὶ παρόντα, καὶ ἐν ἐνθουσιαστικῇ διεγέρσει οἰοῦναι κοινωνοὶ ἐγένοντο τῶν καταδιώξεων, τῶν νικῶν καὶ ἐν γένει τῶν περιπετειῶν αὐτοῦ, εὐνόηον ὅτι τὰ συμβεβηκότα, πρὸς ἃ συνεῖχοντο αἱ ᾠδαί, ὡς γνωστὰ προὔπετιθεντο, διὰ δὲ τῆς ἀφηγησεως αὐτῶν ἐσκόπων ν' ἀνακαλέσων αὐτὰ εἰς τὴν μνήμην ἢ διὰ τῆς παραστάσεως νὰ τὰ καταστήσωσι μᾶλλον καταληπτά. Οἱ προάγοντες τοῦ διθυραμβικοῦ χοροῦ διέκοπτον λοιπὸν τὰς ᾠδὰς διὰ τοῦ ἀφηγητικοῦ λόγου καὶ οὕτω ἠνοῦτο ἔπος καὶ ᾠδή. Ὁ Θέσπις (536) ἐπὶ Πεισιδιστράτου εἰσῆγαγεν εἰς τὸν χορὸν τὸν πρῶτον ὑποκριτὴν ὑπὲρ τοῦ διαναπαύεσθαι τὸν χορὸν, ὅστις ἐμμέτρως διαλεγόμενος μετὰ τοῦ ἐξάρχου τοῦ χοροῦ ὑπεκρίνετο ἐν τῇ ἰδίᾳ τραγωδίᾳ διάφορα πρόσωπα, ἅτινα ἐδηλοῦντο ἐκ τοῦ ἐξ ὀθόνης προσώπειου, ὅπερ οὗτος περιετίθετο. Οὕτω λοιπὸν ζωογονομένου τοῦ ἐπικοῦ λόγου διὰ πράξεων καὶ μετεμφίσεως, ἐβλεπέ τις τὸν θεὸν αὐτὸν πάσχοντα καὶ θριαμβεύοντα. Ὁ χορηγὸς ὑπεκρίνετο τὸ πρόσωπον τοῦ θεοῦ, οἱ χορευταὶ μετεμορφοῦντο εἰς Σατύρους, τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ θεοῦ καὶ κοινωνοὺς τῶν περιπετειῶν αὐτοῦ, καὶ οὕτω ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἀρχαιοτέρων εἰδῶν τῆς ποιήσεως παρήχθη νέον εἶδος, τὸ πλουσιώτερον καὶ τελειότερον ἀπάντων, τὸ δράμα.

Αἱ ἀρχαὶ τοῦ δράματος νῦδοκίμουν ἰδίως ἐν Ἀθήναις, ἐνθα καὶ περιῆλθεν αὐτὸ εἰς πλήρη τελειότητα. Ὅπως τὸ ἔπος ἦν ὁ εἰδοπτρισιμὸς τῆς ἡρωικῆς ἐποχῆς καὶ εἶτα ἡ λυρική, μετὰ τὴν παρακμὴν αὐτοῦ, προάγεται παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνά-

1) Περὶ τῆς Κρανῆς ὡς ἐπινεύει τῶν Τυρίων ἴδε E. Curtius, *Peloponnesos*, II, 264.

2) Ὁ Hehn (*Culturpflanzen*, κτλ.) ἐρευνᾷ τὴν γεωργίαν τῆς κυπαρίσσου (σ. 192), τῆς συκῆς (σ. 41), τοῦ φοίνικος, ἀγνώστου τῷ ποιητῇ τῆς Ἰλιάδος (σ. 182) καὶ τῆς ἀμπέλου (σ. 24). Οἱ ὅροι, καθ' οὓς ἀναπτύσσεται ἡ γεωργία τῆς ἐλαίας, ἄγουσιν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αὕτη κατὰγεται ἐκ Συρίας καὶ τῆς μεσημβρινῆς ἀκτῆς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (σ. 44). Ὁ Grisebach τοῦναντίον θεωρεῖ τὴν ἐλαίαν ὡς ἰθαγενὲς τῆς Ἑλλάδος δένδρον.

πτυξιν τοῦ λαοῦ ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἑκατονταετηρίδας, οὕτω καὶ τὸ δράμα. ἀποτελεῖ τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς ποιήσεως, οὗτινος ἡ ἀνάπτυξις προβαίνει ἐφ' ὅσον καὶ αἱ Ἀθῆναι ἀποκαθίστανται τὸ κέντρον τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἐκ ταπεινῶν ἀρχῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σόλωνος ἀρξάμενον τὸ δράμα, ἀνεπτύχθη καὶ ἐνισχύθη σὺν τῇ βαθμιαίᾳ προόδῳ τῆς πόλεως, παρεπόμενον τῆς ἐνδόξου αὐτῆς ἱστορίας δι' ἀπαδῶν τῶν βαθμίδων τῆς ἐξελίξεως.

Καὶ ὁ μὲν Σόλων, ὡς διηγοῦνται, δὲν ἀπέδιδε μεγάλαν σημασίαν εἰς τὴν νέαν τέχνην, θεωρῶν ἐπιβλαβὴ τὴν διὰ φανταστικῶν παραστάσεων ἰσχυρὰν πτόσιν τοῦ αἰσθητικοῦ, ἀλλ' οἱ Τύραννοι, περὶ πολλοῦ ποιούμενοι τῆς πνευματικῆς τοῦ λαοῦ ψυχαγωγίας ὡς καὶ παντὸς τοῦ πρὸς τὸ δημοκρατικὸν πολιτεύμα συνάδοντος, μετεκαλέσαντο (535 π. Χ.) τὸν ἐξ Ἰκαρίας χοροδιδάσκαλον Θέσπιν, ὅστις καὶ ἱδρυσε τὴν ἀττικὴν τραγῳδίαν, διευθετήσας τὴν τροπὴν τοῦ λόγου καὶ τῆς ᾠδῆς ὡς καὶ τὰ τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῆς σκηνῆς. Οὕτως εἰσῆλθον οἱ ἀγῶνες τραγικῶν χορῶν καὶ ἡ σκηνὴ παρὰ τὴν αἰγειρον ἐν τῇ ἀγορᾷ διετέλει τὸ κέντρον ἀττικῆς τέξεως καὶ καταθυμίας.

Διὰ τῆς παλιννοστήσεως τῆς ἐλευθερίας αἱ δημοτικαὶ ἐορταὶ ἐλατύνοντο ἐκτελείοντο. Ἡ τραγῳδία προσέλαβε διὰ τοῦ Πρατίνου καὶ τοῦ Χοιρίλου παγιωτέραν μορφήν τέχνης ἐκλέγουσα ἐλευθερώτερον τὴν ὕλην αὐτῆς. Οὐχ ἦν τὸ ἀρχαῖον δὲν ἐγκατελείβη τέλεον ἡ χορίτις νεολαία δὲν ἠθέλε νὰ στεγνῇ τῶν προσωπιδόφρων χορῶν καὶ οὕτω ἐδέησε νὰ παραμεινωσιν οἱ σατυρικοὶ χοροὶ χάριν τοῦ λαοῦ. Διεχώρισαν ὅμως πᾶν ὅ,τι ἀνεῦ ἀμοιβαίας βλάβης ἠδύνατο νὰ συνυπάρχῃ καὶ οὕτω παρήχθη πρὸς τὴν τραγῳδίαν καὶ τὸ σατυρικὸν δράμα. Ὁ Πρατίνος, ἐκ Φλίουντος εἰς Ἀθῆνας μετοικήσας, ἔδωκεν εἰς τὸ τελευταῖον ἰδιαιτέραν μορφήν. Ἐν αὐτῷ διειρηθῆσαν οἱ ἀρχικὸς χαρακτήρ τῶν βακχικῶν εὐθυμῶν, τὸ χοριτικόν, ἡ εὐθυμος ἐταιρεία τῶν Σατύρων, ἀφ' ὧν καὶ ἐκλήθη οὕτω, μετὰ τῶν ἀκολάστων αὐτῶν ὀρχήσεων καὶ τῶν καταθύμων ἐρεσχελίων. Τὸ σατυρικὸν δράμα ἦν συντεταγμένον ἐν ἰδιορρυθμῷ μέτρῳ καὶ συντομώτερον τῆς κωμῆδος, παριστάνετο δὲ μετὰ τὴν τραγῳδίαν πρὸς διάχυσιν. Ἡ ἐν αὐτῷ λαμβάνουσα χώραν τοῦ χοροῦ ὀρχησίδος ἐκαλεῖτο **οἰκίην** καὶ **οἰκίην** ἀπὸ τοῦ εὐρετοῦ αὐτῆς Σκίννος. Οὕτω λοιπὸν διειρηθῆσαν καὶ τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐν τῇ ποιητικῇ φιλολογίᾳ χωρὶς νὰ ὑποστῇ ἀλλοίωσιν ἢ καὶ νὰ παρακωλυθῇ δι' αὐτῶν ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξις τῆς τραγῳδίας.

Καθ' ὃν χρόνον αἱ Ἀθῆναι ἐλεύθεραι καὶ νικητρίαι ἠσχολοῦντο περὶ τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς τέχνας, καὶ ὡς μεγάλη δύναμις ἐξαπέστειλλον τὰς τριήρεις αὐτῶν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς κατὰ τῶν Περσῶν ἐπαναστάσεως τῆς ἀποικίας αὐτῶν Ἰωνίας, διεκρίθη καὶ ἡ ἐποχὴ τῆς ἀττικῆς τραγῳδίας. Οἱ ξύλινοι ὀκρίαντες, τὸ λογιεῖον λεγόμενον, ἀφ' ὧν ἐθεώοντο τοὺς ἀγῶνας τοῦ Πρατίνου, τοῦ Χοιρίλου, τοῦ Φρυγίχου καὶ τοῦ νέου Αἰσχύλου κατέπεσον καὶ τὸ δράμα προσέλαβεν ἥδη τοιαύτην σπουδαιότητα, ὥστε ἐπεχειροῦσαν τὴν οἰκοδόμησιν μεγαλοπρεποῦς καὶ πολυδαπάνου θεάτρου ἐν Ἀθῆναις. Ταῦτοχρόνως ἐβελτιοῦτο καὶ αὐτὴ ἡ τραγῳδία ἡ ὕλη ἐγένετο ποικιλωτέρα, ἡ μουσικὴ καὶ ἡ ὀρχησὶς πλουσιώως διεργουμένησαν καὶ γυναικεῖα πρόσωπα προστεθῆσαν εἰς τὰ τῶν ἀνδρῶν.

Ὡς ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει τρεῖς μόνον ἐκ τῆς πληθύος τῶν αἰοιδῶν, ὁ Σιμωνίδης, ὁ Πίνδαρος καὶ ὁ Βακχυλίδης διεκρίθησαν, οὕτω καὶ ἐν τῇ τραγικῇ. ἐκ τῶν πολλῶν συναγωνιζομένων δραματικῶν ποιητῶν, τρεῖς σύγχρονοι, ἂν μὴ συνήλικες, ὁ Αἰσχύλος, ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης, ἀνεδείχθησαν νικηταί.

Τὴν ὁμηρικὴν τῆς μεγάλης ἐποχῆς τῆς τραγικῆς τέχνης ἦν προωρισμένος ν' ἀναδείξῃ κατ' ἐξοχὴν ὁ ἐξ Ἐλευσίνος Αἰσχύλος (525—456). Παῖς ὢν εἶδε τὴν κατάλυσιν τῆς Τυραννίας, ἀνδρωθεὶς ἐπολέμησε 35έτης τὴν ἡλικίαν ἐν Μαραθῶνι, ἐφ' ᾧ καὶ ἐσεμνύνετο, ὡς διὰ τοῦ αὐτοσχεδίου ἐπιτυμβίου αὐτὸς οὗτος ἐξαγγέλλει,

Αἰσχύλον Εὐφωρίωνος Ἀθηναῖον τόδε κεῖθι
μνήμα καταφθιμένον πυροφόροιο Γέλας,
Ἄλκην δ' εὐδόκιμον Μαραθῶνιον ἄλδος ἂν εἴποι
καὶ βαθυκαίτης Μῆδος ἐπιστάμενος.

μὴ ἐπαρόμενος ἐπὶ ταῖς τραγῳδαίαις, ἀλλ' ἐπὶ τῇ μετοχῇ αὐτοῦ ταῦτα εἰς τὴν ἐνδοξὸν ἐκείνην ἡμέραν, καίτοι ἐνταῦθα ἦν ἄ-

πλοῦς πολίτης μεταξὺ ἄλλων συμμαχομένων πολιτῶν, ἐνῶ ὡς ποιητῆς κατεῖχεν ἀπαράμιλλον θέσιν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ, διότι αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ μετὰ δημιουργικῆς δυνάμεως τὴν ἀττικὴν τραγῳδίαν εὐστόχως διαρρυθμίσας, τὸν δευτεράγωνιστὴν εἰσαγαγὼν καὶ διὰ τῆς δυνατῆς οὕτω γενομένης ζώσης συνδιαλέξεως, τοῦ διαλόγου, παρέσχεν εἰς τὰς δραματικὰς ὑποθέσεις πλείονα ζῶην καὶ ποικιλίαν προαγαγὼν οὕτω τὴν θεατρικὴν σκηνὴν εἰς ἀληθὲς δράμα.

Ὁ ἐνδοξότερος τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν τῆς Ἑλλάδος ποιητῶν, ὁ εἰκοσάκις εἰς τοὺς ποιητικοὺς διαγωνισμοὺς νικησας, ἦν ὁ ἐκ Κολωνοῦ Σοφοκλῆς (496—806), ὅστις εἰσήγαγε τὸ τρίτον πρόσωπον καὶ διὰ τῆς συντομῆς τῆς ᾠδῆς τοῦ χοροῦ κατέστησεν αὐτὸν πρόσωπον ἡγεμαῖον, ἀνυψάσας τὴν τραγῳδίαν εἰς τὸ ἰδεώδες τοῦ ὑψηλοῦ καὶ τοῦ ὡραίου. Ἡ τραγικὴ ποίησις παρ' αὐτῷ ἦν τὸ πιστὸν κάτοπτρον τοῦ σάλου καὶ τοῦ πάθους, τῆς κλίσεως καὶ τοῦ ἀγῶνος τῆς ψυχῆς, οὐδενὸς τῶν ποιητῶν τῆς ἀρχαιότητος κατορθώσαντος νὰ ἐκφράσῃ τόσον θαυμασιῶς τὰ μύχια τῆς ψυχῆς αἰσθήματα· ἔγραψε δὲ οὗτος τὰ δράματα πρὸς τὰς φύσεις τῶν γνωστῶν αὐτῷ τυγχανόντων ὑποκριτῶν, προορίζων τὰ διαδραματίζοντα πρόσωπα ἀναλόγως τῆς ἰδιοφύας αὐτῶν, καὶ οὕτω προήγαγε τὸ δράμα εἰς τὸ ἄκρον τῆς τελειότητος ὡς ἀριστοῦργημα τέχνης.

Ὁ τρίτος ἐν τῇ χορείᾳ τῶν τραγικῶν ποιητῶν, ὁ ἐκ Σαλαμῖνος Εὐριπίδης (480—406), υἱὸς τοῦ Μνησάρχου καὶ τῆς λαχωνοπωλῆς Κλειτοῦς, ἦν γνήσιος ἀντιπρόσωπος τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ διακρινόμενης ἐπὶ τῇ σοφιστικῇ παιδείᾳ, τερροειᾷ τῶν λόγων καὶ ἠδυπαθεῖ εὐαισθησίᾳ. Διὰ τῆς ἐπικοινωνίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἀναξαγόρου, τοῦ Προδίκου, τοῦ Πρωταγόρου καὶ τοῦ Σωκράτους, ἀρεσκόμενος εἰς τὰς ἐπαγωγικὰς τῶν σοφιστῶν διδασχὰς, ἐναδάρθηνεν εἰς τὰς σκεπτικὰς αὐτῶν ἰδέας, ἀναδιδάσας ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὴν γλῶσσαν τῆς φιλοσοφίας, ἐξ οὗ καὶ φιλόσοφος σκηνικὸς ἐκλήθη· ἦν δὲ ὁ πεφλημένος τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ τραγικώτατος ποιητής.

Εἰς τὴν ἀγλαοφανῆ ταύτην τῆς τραγικῆς ποιήσεως τριάδα συγκαταλέγεται καὶ ὁ ἐκ Χίου Ἴων (440) καὶ ὁ ἐξ Ἐρετρίας Ἀχαιοὺς (447), ὡς ἔκτος δὲ ὑπὸ τινῶν καὶ ὁ ἀθηναῖος Ἀγάθων (448—401).

Τὸ κυρίως χαρακτηρίζον τὰς τραγῳδίας τοῦ Αἰσχύλου εἶναι ἡ περιπάθεια, ἡ ἀνθρωπίνη ἀδυναμία ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν θεϊκὴν δύναμιν. Θράσος καὶ ὑπεροψία τοῦ ἀσθενοῦς διεγείρουσι τὴν τῶν ἀθῶν καὶ ἐνόχων ἐκδίκησιν τοῦ ἰσχυροτέρου, ἦν μόνη ἡ ταπεινωτικὴ ὑποταγὴ δύναται νὰ ἐξιλεώσῃ. Τὰς δὲ Σοφοκλείους τραγῳδίας χαρακτηρίζει τὸ ἠθικόν, ἡ ἀμφιλογία τῶν καθικόντων. Τὸ ἀνθρώπινον παράπτωμα προκαλεῖ τὴν θεϊκὴν τιμωρίαν τῆς κατὰ Σχίλλερν «μεγάλης, γιγαντιαίας εἰμαρμένης, ἥτις ἀνυψοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἐνῶ αὐτὴ τὸν κατασυντρίβει». Οὕτω ἡ τραγῳδία τοῦ Σοφοκλέους διὰ τῆς καθαρᾶς αὐτῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως προσπελάζει μᾶλλον τῷ ἀνθρώπῳ, διίστασι δὲ ἀπὸ τοῦ ἀκροατοῦ μετὰ τινος σεμνῆς εὐλαβείας ἐν εὐσεβεῖ διαστάσει τὸ θεῖον, ὅπερ διαδραματίζει, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἡ τραγῳδία τοῦ Αἰσχύλου. Παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ τέλος ὁ ἄνθρωπος τέλεον ἀφίσταται τῶν θεῶν. Ἡ ἀνθρωπίνη εὐδουλίᾳ διορᾷ ἐν τοῖς θεοῖς φαντασιώδη πλάσματα ἢ αὐθαρέτους τυράννους· τὰ δὲ παθήματα τῶν ἡρώων εἶναι ἀδικοὶ τῶν θεῶν πράξεις, αἵτινες ἐξερεθίζουσιν, ἢ ἀπόρροια ἐτεροδοξίας, ἥτις ἐκφαλίζει τὸν πάσχοντα εἰς οἰκτρὸν ἄφρονα. Ὁ τε Αἰσχύλος καὶ ὁ Σοφοκλῆς ἦσαν ἀληθῶς θεοσεβεῖς ποιηταὶ ὑπὸ τῆς ζωῆς συναισθησεως ἐμφερούμενοι ὅτι ἡ ἠθικὴ δύναμις ὑπερνικᾷ ἐν τέλει τὴν φυσικὴν ἀνάγκην.

Οὕτω ἡ τραγῳδία, ἥς τὴν ὀριστικὴν διεύθυνσιν διὰ παντὸς προδιέγραψεν, ὡς πρὸς τὸ οὐσιώδες, ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Σοφοκλῆς, ἦν κατὰ τὸν Ἀριστοτέλειον ὁρισμόν:

Ἔστιν οὖν τραγῳδία μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας μέγεθος ἔχουσας ἠδυσμένῳ λόγῳ χωρὶς ἐκάστῳ τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας δι' ἑλέου καὶ φόβου περαινουσα τὴν τῶν τοιοῦτων παθημάτων κάθαρσιν.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐτίμων ἐξαιρετικῶς τοὺς τρεῖς μεγάλους ἄνδρας, οἵτινες ποικιλοτρόπως διεργουμένησαν καὶ ἐτελείωσαν τὴν ἀττικὴν τραγῳδίαν, καὶ ὡς πρὸς τὸν χρόνον ἀκόμη νὰ θεωρῶσιν ὡς κοινὸν ἔχειν ἀλλήλοις, ἀνάγοντες τὸν βίον αὐτῶν εἰς τὴν ἐνδοξὸν τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας ἡμέραν. Ἐπὶ τῆς πε-

οικλεοὺς ταύτης νήσου ἔδοξε τῇ τραγικῇ Μούσῃ ἵνα συνενώσῃ ἐν μῇ προπαιδευτικῇ βαθμολογίᾳ τοὺς τρεῖς αὐτῇ πεφλημένους ποιητάς, διότι ὁ μὲν γεναῖος Αἰσχύλος, τὸ 45ον τῆς ἡλικίας ἔτος ἄγων, ἐμάχετο καὶ αὖθις ἐν τοῖς στίχοις τῶν πολεμιστῶν, ὁ δὲ 15έτης τότε Σοφοκλῆς, κρατῶν τὴν λύραν κατὰ τὴν ἐπινίκιον ἐορτὴν, συνώδευε τὸν περὶ τὰ τρόπαια χορὸν τῶν αἰδῶν, καὶ ὁ Εὐριπίδης, τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τῆς νίκης, εἶδε τὸ φῶς ἐπὶ τῆς ὀλβίου ταύτης νήσου. Ἄλλ' ἡ ἀνομοιότης τῶν ποιητικῶν αὐτῶν ἔργων, ὡς πρὸς τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα, παρέχεται ἡμῖν τρανώτατον τεκμήριον περὶ τοῦ ὁπόσον κραταιὰ ἦσαν τὰ στάδια καὶ αἱ μεταβολαί, αἵτινες συνετελέσθησαν ἐν τὸς μῆας γενεᾶς ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ τῶν Ἀθηνῶν, τῆς διδασκάλου τῆς Ἑλλάδος, κατὰ Θουκυδίδην, καὶ καθ' ἡμᾶς, τῆς Οἰκουμένης.

Ἐν Βιέννῃ.

Κ. Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ.

ΙΔΙΟΥ ΠΕΡΣΙΣ.

ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ ΟΒΙΔΙΟΥ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΝ

κατ' ἑμμετρον παράφρασιν

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Σ. ΚΑΣΔΑΓΛΗ.

(Συνέχεια· ἴδε προηγούμενον ἀριθμὸν).

Εἶπε καὶ πόδα γηραιὸν πρὸς τὴν ἀκτὴν κινουῖσα,
καὶ τὴν λευκὴν τοῖς ὄνυξι σπαραττομένη κόμην,
«Υδρίαν δότε μοι, φωνεῖ, ὦ σύνδουλοι Τρωάδες!»
καὶ ὕδωρ ἡ ταλαίπωρος ν' ἀντλήσῃ βουλομένη,
τὰ μέλν ἔλκει τὰ ρικνά, ἀλλ' ἐκδλπτον ἐξαιψῆς,
καὶ τῷ φασγάνῳ τοῦ Θρακὸς διάτρητον τὸ στῆθος,
τοῦ Πολυδώρου τὸν νεκρὸν ἐπὶ τῆς ἄμμου βλέπει.
Αἱ μὲν Τρωάδες γοερὸν ἐφώνησαν ἰδοῦσαι,
ὑπὸ τῆς λύπης δ' ἄφρονος ἀπέμεινεν ἡ μήτηρ,
καὶ πᾶσαν ἐναρθρον φωνὴν καταπιὼν τὸ ἄλγος,
τὰ δάκρυα συνέκλεισεν ἐν τῷ μητρώῳ στῆθει.
Ὁμοία λίθῳ κατὰ πᾶν ἡ γραῦς ἀκίνητοῦσα,
νῦν μὲν τὰς ὄψεις κατὰ γῆς περιδινούσα πῆγει,
νῦν δὲ τὰ κοῖλα ὄμματα πρὸς τὸν αἰθέρα αἶρει
καὶ νῦν τὴν ὄψιν τοῦ παιδὸς καὶ τὰς πληγὰς προσβλέπει,
ἀλλὰ πρὸ πάντων τὰς πληγὰς σκοπεῖται τὰς χαινούσας,
καὶ μᾶλλον ἦδη ἑμμανὴς ὑπὸ ὀργῆς ἡ λύπης,
πρὸς φοβερὰν ἐκδίκησιν ὄλβην αὐτὴν ὀπλίζει
ὡς δ' εἴπερ ἔτι ἀνασσα μεγάλη δυναμένη,
ποινὴν κατὰ τοῦ κτείναντος βουλεύεται βαρεῖαν,
οὐδέ τι ἄλλο σκέπτεται ἢ τῆς ποινῆς τὸ εἶδος·
καὶ ὡς λυσσῶσα λείαινα τοῦ σκύμνου συληθεῖσα,
πρὶν ἢ ἐντύχῃ τῷ ἐχθρῷ, ἀλλὰ δεινὴ τὴν ὄψιν
τὸν ἀδικήσαντα ζητεῖ, ὁμοίως ἡ Ἑκάδῃ,
λύπη νῦν ἅμα καὶ ὀργὴ τὸν νοῦν συνεχομένη,
τοῦ πολιοῦ μὲν γήρατος ἀμνημονοῦσα ὄλως,
ἀλλ' οὐ καὶ λήσμων τῆς ψυχῆς ἢ τῆς προτέρας ρώμης,
εἰς τοῦ φρονέως ἔρχεται τοῦ ἀνοσιωτάτου²,
καὶ εἰς κρυφίους πρὸς αὐτὸν αἰτεῖ νὰ ἔλθῃ λόγους·
λέγει δὲ ὅτι θησαυρὸν ἐπιθυμεῖ νὰ δείξῃ,
ἐν ἀπορορῇ ὑπ' αὐτῆς κατωρυγμένον τόπῳ,
ὄνπερ αὐτὸς παραλαβὼν νὰ ἀποδῇ τῷ τέκνῳ.
Τοῖς φίλοις λόγοις τῆς γραῖς ὁ βασιλεὺς πιστεύσας,
καὶ τῷ τοῦ κέρδους ἔρωτι ἀκόρεστος τυγχάνων,
εἰς τόπον ἔρχεται κρυπτόν, καὶ δι' ἡπίας γλώσσης,
«Ἑκάδῃ, ὁ παμπόνηρος, τοῦ χρόνου φείδου, λέγει,
τῷ τέκνῳ δὸς τὸν θησαυρὸν, καὶ γινῶθι ὅτι ἅπαν
ὄπερ καὶ πρὶν παρέδωκας καὶ νῦν μοι παραδίδεις,

μὰ τοὺς θεοὺς, ἀκέραιον τῷ δῶ παιδί ἀνήκει».

Ἡ δὲ δεινὴς τὸν λέγοντα καὶ ψευδορκοῦντα βλέπει,
καὶ ὅλν ἐμφλοξ τῷ θυμῷ τὸν ἄνδρα συναρπάζει,
καὶ σύμμαχον καλέσασα τὸ τῶν Τρωάδων πλῆθος³,
εἰς τοὺς ἀπίστους ὀφθαλμοὺς ἐμπήγει τοὺς δακτύλους,
βιαίως δ' ἐξορύξασα τὰς τῶν ὀμμάτων κόρας,
καὶ αὖθις, ὡς ἡδύνατο, τὰς ἡμαγμένας χεῖρας⁴
εἰς τὰς κενὰς τῶν ὀφθαλμῶν καταβυθίζει κόγχας,
καὶ τοῦ θυμοῦ τοῖς ὄνυξι παρέχοντος τὴν ρώμην,
οὐχὶ νῦν πλέον ὀφθαλμοὺς, ἀλλὰ τὰς ἑδρας τούτων
ὡσεὶ παράφρων ὑπ' ὀργῆς ἀννηλῶς ἀρπάζει.
Ἀλλὰ τοῦ Πολυμήτορος τὴν συμφορὰν μαθόντες,
ἀθρόοι ἅμα καὶ πυκνοὶ οἱ Βίστενες ὀρμῶσι,
καὶ τὴν Φρυγίαν δέσποιναν περικυκλοῦντες πάντες,
βέλν καὶ λίθους κατ' αὐτῆς λυσσῶντες σφενδονῶσιν.
Ἡ δὲ βραγχῶδει τῇ φωνῇ τὰς πέτρας δεχομένη,
τὰς μὲν ἐπέχει δάκνουσα, τὰς δὲ ἀντακοντίζει,
καὶ νὰ λαλήσῃ θέλουσα ἀνοίγει μὲν τὸ στόμα,
ἀλλ' ἀντὶ λόγων ὑλακὰς ἡ δυστυχὴς ἐκπέμπει⁵
ἐκτοτε δ' αὕτη τῶν δεινῶν ἀναμνησκόμενη,
οἰκτρῶν πληροῖ ὀλολυγμῶν τοὺς Σιθονίους τόπους·
τὸ μέρος ἔτι ὁρατὸν τοῖς ναυτικοῖς τυγχάνει,
καὶ δῆμα λέγεται κυνὸς ἀπὸ τοῦ πεπραγμένου⁶.
Οὐδεὶς ἀκούσας τὴν οἰκτρὰν τῆς Κισσίδος τύχην,
ἀδάκρυτος παρέμεινε τῶν Τρώων ἢ Ἀργείων·
ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ θεοὶ ἐξ οὐρανοῦ ἰδόντες,
εἰς οἶκτον ἐκινήθησαν, οὕτω δὲ πάντες, ὥστε
καὶ ἡ ἀμείλικτος θεὰ, ἡ Ἥρα ἡ Κρονία,
βαρεῖαν ὄντως ἔκρινε τὴν τῆς Ἑκάδης μοῖραν⁷.

Ἀλλ' εἰ καὶ ὄντως εὐμενὴς τοῖς Δαρδανίοις ὄπλοις⁸,
οὐχὶ τοσαύτης νῦν σχολῆς καὶ ἡ Ἥως τυγχάνει,
ὥστε τὴν τύχην τὴν οἰκτρὰν τῆς Κισσίδος γνοῦσα,
ἐπ' ἀλλοτρίαις συμφοραῖς νὰ κινήθῃ εἰς οἶκτον·
ὅτι οἰκτεῖα νῦν φροντὶς καὶ ἐγγυτέρα λύπη,
ὁ θάνατος τοῦ Μήμονος αὐτῆς τὰ στέρνα θλίβει,
ὃν ἄπνουν κατακείμενον τῷ τοῦ Πηλεΐδου ξίθει,
ἡ μήτηρ ἡ ροδόσπεπλος ἐν τῷ πεδίῳ εἶδεν.
Εἶδεν· εὐθέως δ' ἡ χοροῖα ἡ πορφυρὰ ἐκείνη,
ὑφ' ἧς καταφονίσσεται ἡ τῆς πρωίας ὄψις,
ὡχρὰ κατέστη ἅπασα ἐκ τῆς βαρεῖας λύπης⁹,
ἐν ταῖς νεφέλαις δ' ὁ αἰθὴρ ἀφανισθεὶς ἐκρύβη.
Ὅτε τὸ δῶμα δ' ἡ πυρὰ ἐδέχθη ἡ ὑστάτην,
ἀπὸ τῆς θέας ἡ θεὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπῆρε,
καὶ ὥσπερ ἦν λυσίκομος πρὸ τοῦ Διὸς παρέστη,
καὶ ταπεινῶς τοῖς γόνασιν ἐκείνου προσπεδοῦσα,
τοιαῦτα ἡ πολύστονος δακρυγοροῦσα λέγει·

«Ἦδδων ἐγὼ τῶν θεαινῶν καὶ ὑποδεστέρα
πασῶν ἄς φέρεῖ ὁ χροῦσθς τῶν αἰθερίων χώρος,
(ὅτι μεγέθει μὲν μικροὶ τὸν δ' ἀριθμὸν ὀλίγοι
ἐμοὶ τυγχάνουσι ναοὶ ἀνὰ τὸν κόσμον πάντα),
ἀλλὰ καὶ οὕτω νῦν θεὰ προσέρχομαι ἱκέτις,
οὐχὶ ναοὺς καὶ τελετὰς ὑπὲρ ἐμοῦ αἰτοῦσα
οὐδὲ βομῶς οὐδὲ πυρὰν οὐδὲ θυμάτων κνίσσαν·
ἀλλ' εἰ ὁπόσον τι ἐγώ, καὶ θήλεια τὴν φύσιν,
παρέχομαι σοι εὐδοκεῖς, ὦ Ζεῦ, νὰ θεωρήσῃς,
οὕτω πιστῶς ὀρίζουσα τὴν τῆς νυκτὸς πορείαν,
καὶ ἀμοιβῆς τινας ἐμὲ θὰ ἔκρινες ἀξίαν.
Ἀλλ' οὐ τοιαύτη νῦν φροντὶς κατέχει μου τὰς φρένας,
οὐδὲ ἡ θέσις τῆς Ἡοῦς τοιαύτη νῦν τυγχάνει,
ὅπως τιμὰς αἰτήσῃται αὐτῇ ὀφειλομένας.
Ἀλλὰ τοῦ Μήμονος ἐμοῦ ὀφφανισθεῖσα ἦλθον,
ὃς μάτην ἄλκιμα λαβὼν ὑπὲρ τοῦ θείου ὅπλου¹⁰,
νέος, (ὡς ἔδοτε ὑμεῖς), καὶ ἄωρος τὰ ἔτη,
τῷ ξίθει ἔπεσε νεκρὸς τοῦ κρατεροῦ Πηλεΐδου.
Τιμὴν τινα, ὦ ὕπατε τῶν οὐρανίων ἀναξ,
παραμυθίαν δὸς αὐτῷ τοῦ τέλους τοῦ προῶρου,
οὕτω μικρὸν δὲ μείωσον τὴν τῆς μητρὸς ὀδύνην».

Ὁ Ζεὺς ἐπένευσεν αὐτῇ τὴν κεφαλὴν κινήσας·
καὶ τῆς πυρᾶς τοῦ Μήμονος εἰς ὕψος νῦν ἀρθείσας,
καπνὸς τις Ἰαῖφνης μελανὸς σκοτίζει τὴν ἡμέραν,